

Fakultetsopponenten sammanfattar

KERSTIN BERGQVIST

Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet

Maria Andrée – Den levda läroplanen. En studie av naturorienterande undervisningspraktiker i grundskolan (Stockholm: HLS Förlag 2007)

Forskning om NO-undervisning, nationell såväl som internationell, har i hög grad handlat om grundläggande naturvetenskapliga begrepp. I Sverige har Skolverkets utvärderingar visat på stora brister vad gäller elevers förmåga att redogöra för grundläggande begrepp i naturvetenskap. Mot dessa studier har invänts att det är orimligt att mäta begreppsförståelse på det sätt som gjorts och att elever kan visa att de förstår när de får hjälp med det och när begrepp presenteras i relevanta sammanhang. Studierna väcker ändå en rad frågor: Lär sig inte elever naturvetenskap i skolans NO-undervisning? Lär de sig en annan naturvetenskap än den som provas? Andrées forskningsintresse rör det innehåll som konstitueras i NO-klassrummet, vad elever och lärare gör med tillgängliga resurser och vad elever får möjligheter att lära sig, oberoende av vad styrdokument föreskriver.

I ett avsnitt om tidigare forskning presenteras forskningen om NO-undervisningens så kallade följemeningar, det vill säga värderingar, normer och föreställningar som följer med ett naturvetenskapligt innehåll. Här berörs också studier av vad som betraktas som naturvetenskapligt giltiga sätt att tala i NO-undervisning, som till exempel att man använder sig av ett objektivt språk, en speciell terminologi, undviker talspråk, med mera. I avsnittet nämns också studier som handlar om elevers arbete och lärande i klassrummet, deras varierande tolkningar av uppgifter, görandet i undervisningen och vad som räknas som giltig kunskap. Samtliga studier visar på elevers svårigheter att skapa mening i linje med lärares intentioner. Studierna visar också att undervisningen i NO handlar om mycket mer än att lära sig naturvetenskapliga begrepp.

Här saknas dock aktuell internationell forskning inom området. Huvuddelen är svenska studier och en hel del är äldre. Dessutom refereras till studier på ett ibland irriterande svepande sätt. Interaktion särskiljs från elevers arbete i klassrummet och arbetsformer från innehåll. Studier av samtal och samtalsmönster i klassrummet saknas. Sådana hade kunnat bilda plattform för förfinade analyser av materialet, som verkligen inbjuder till det. Det Andrée söker utspelar sig i det vardagliga och själva orden är i högsta grad medskapare i den undervisningspraktik som hon vill belysa.

Studiens syfte är att »utveckla kunskap om den levda läroplan som konstitueras i en målstyrd individorganiserad skola i NO-undervisning i grundskolans senare år» med en preciserad frågeställning: »Vilka möjligheter till naturvetenskaplig bildning skapas i elevers deltagande i handling med resurser i en individorganiserad NO-undervisningspraktik?» För att belysa frågorna är det nödvändigt att komma nära och studera NO-undervisningens konkreta praktik. Utan den kunskapen har vi inte heller något fog för att föreslå i vilken riktning undervisning eventuellt bör förändras, konstaterar Andrée.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter knyter an till en sociokulturell och kulturhistorisk teoritradition med rötter hos Vygotsky, Davydov, Leontiev, Luria, Roth, med flera. Andrée beskriver ett verksamhetsteoretiskt perspektiv på NO-undervisning och tar hjälp av begreppet *enkulturering*. Att kunna något kommer till uttryck som en förmåga att delta på vissa särskilda sätt i en praktik och att erfara världen på sätt som är specifika för ett visst kulturellt sammanhang. Genom aktivitet utvecklas våra sätt att tänka och tolka världen.

Handlingar är sammansatta av operationer som i sin tur är kopplade till redskap. Dessa får mening inom ramen för verksamheten där de görs, samtidigt som handlingarna i sin tur bidrar till att realisera den verksamheten. Det är reflexivt. I linje med sitt teoretiska perspektiv, menar Andrée att analys av lärares och elevers verksamhet, handlingar och operationer i NO-undervisning kan synliggöra i vilka avseenden undervisningens föremål handlar om elevens bildning i naturvetenskap.

Den skola där undersökningen genomförs visar exempel på den förändring som undervisning i den svenska grundskolan genomgått under senare decennier. Skolan har decentraliserats och undervisningen gjorts målstyrd i den bemärkelsen att kriterier för »mål att uppnå» och »mål att sträva mot» inom ämnenas alla arbetsområden ska uppfyllas. Eleverna arbetar var och en för sig med sitt pensum. Studiens forskningsansats är etnografisk men avgränsas till »sådant som kan tänkas säga något om NO-undervisningens utbildningsinnehåll». Vad kan det ha betytt för tolkningar och resultat? Etnografin erbjuder möjligheter att se något nytt i det välbekanta och en poäng med etnografin är att man inte har bestämt på förhand vad man ska titta efter. Har Andrée gått miste om något väsentligt för förståelsen genom att tidigt avgöra vad som kommer att ha betydelse?

Två klasser (År 6 och År 7) med samma lärare har följts i NO-undervisning under ett läsår; i biologi, kemi och fysik. Data som samlats är observationer och fältanteckningar, intervjuer och informella samtal med lärare och elever, ljudbandsupptagningar av lektioner och laborationer, läroböcker, lokala styrdokument, utdelat arbetsmaterial och elevtexter.

I resultatredovisningen beskrivs elevers arbete i en kriteriebaserad undervisningspraktik och i samband med laborationer som undervisningspraktik. Det framgår att NO omfattar 43 kursmoment och 170 begrepp. Det blir många begrepp och, enligt eleverna, svåra ord som ska läras. Eleverna studerar med hjälp av kurskriterier, som de använder som rätta svar, och tränar på dem eller tar hjälp av boken, läraren och andra elever för att formulera svar som behövs för att klara provet. Det finns ett fåtal elever som anar att det krävs något mer

än att hitta rätt svar på kriterier och lära sig dessa utantill. Men de har problem att få grepp om vad det är. Det förekommer uttalanden från några elever som inser att det inte är tillräckligt att läsa på svaren. De förstår att de, som de säger, måste »veta själva grejen» och »läsa runt kriterierna». Stöd i detta tycks emellertid inte ges i undervisningen. Den elev som klarar sig bäst härvidlag har sin pappas hjälp hemma.

Här kan olika slags deltagande identifieras. Elever producerar eller skriver av. Det handlar om en formell kvalificering. Eleverna lär sig laborera, uppfatta och beskriva förändring, skriva laborationsrapporter och formulera slutsatser. Ett fåtal elever utvecklar begreppsliga relationer genom induktion (de drar slutsatser utifrån eget manipulerande av laborationsutrustning) eller med hjälp av lotsning (de gissar sig fram med lärarens hjälp).

Ett viktigt inslag i NO-undervisning är försök till vardagsanknytning av naturvetenskapligt innehåll med avsikt att göra naturvetenskap relevant för eleverna och hjälpa dem att lättare ta till sig ett teoretiskt innehåll. Fenomen och föremål i vardagslivet används för att konkretisera. Andrée visar, som många andra, att vardagliga exempel ofta får ersätta teoretisk kunskap. Försök till vardagsanknytning blir obegripliga i såväl naturvetenskapliga praktiker som i vardagliga sammanhang.

Vidare analyseras elevers olika slags deltagande i NO-undervisning. Hur kan vi förstå att reproduktion av rätta svar framstår som rimligare för många elever än utveckling av begreppsliga relationer? Det handlar om att hantera risk och osäkerhet, menar Andrée, och att enskilda elever har olika riskbenägenhet. Att inrikta sitt arbete mot reproduktion av rätta svar innebär liten risk att inte bli godkänd. Att utveckla begreppsliga relationer innebär större risktagande när det gäller betygen. Man måste veta mer »runtikring», tänka själv, förstå hur saker hänger ihop. Att skriva svar på kurskriterier, att lära sig formeln för att skriva slutsatser är exempel på redskap som minskar risk och osäkerhet i elevernas arbete. Det sker genom att fråga eller lotsas av läraren, kontrollera i boken eller fråga andra elever.

Det är inte så vanligt att elever går bortom sökandet efter rätt svar. Andrée visar på ett sådant förhållningssätt med hjälp av tre pojkars aktiviteter. De tar ut svängarna när de laborerar. De betar sig mindre skolaktigt, spånar, prövar, leker, bryr sig inte om instruktioner, överträder gränser. De undersöker, fascinerar, gör tankeexperiment, fuskar, undrar och visar intresse för att utveckla begreppsliga relationer. De kan sägas omfatta ett mer naturvetenskapligt sätt att förhålla sig.

Slutligen diskuteras vad elever lär sig och vilken betydelse undervisningspraktikens utformning (individorganiserad, kriteriebaserad NO-undervisning) och elevernas deltagande har för vad eleverna får möjlighet att lära? Andrée hävdar att de lär sig att laborera, klassificera, undersöka, skriva slutsatser. De lär sig också att söka rätt svar, sovrå i texter, skriva av utan att helt igenom plagiera och att utveckla begreppsliga relationer, vilket dock inte är så synligt i undervisningen. Deras deltagande kan förstås utifrån undervisningens betingelser, till exempel nödvändigheten av att hantera risk och osäkerhet vad gäller betyg. De redskap de lär sig bemästra är skoluppgifter, som till exempel arbetet med kurskriterier. Naturvetenskap i skolan kan inte förstås

som en brygga mot naturvetenskaplig verksamhet och forskningspraktik. Det handlar om skolundervisning och skolorbildning, om att bli skolkunnig och lära sig vad naturvetenskap i skolan innebär. Vardagsproblem blir inte uttryck för överbryggning till naturvetenskapligt kunnande. De blir skolproblem och därmed del av skolkulturen.

Sammanfattningsvis kan sägas att avhandlingen bidrar till ökad förståelse av NO-undervisning som inkluderar inte bara begrepp, fakta och teorier, utan hur elever tar till sig naturvetenskapliga resurser som laborationskunskap, förmåga att läsa och skriva en viss typ av texter liksom kulturella normer och värden. En brist är att avhandlingen relaterar till få internationella studier inom traditionen. En annan är att användningen av de teoretiska utgångspunkterna är förhållandevis svag, när det kommer till att analysera resultaten. Fler ingående analyser av sekvenser i samtalen hade kunnat bidra ytterligare till kunskapen om NO-undervisning. Trots detta är det en mycket läsvärd avhandling. Det ska understrykas att det finns ett stort behov av den här typen av närgångna studier i klassrum. Andrée har kommit nära in på den konkreta praktiken, genomfört arbetet med noggrannhet och kommit fram till intressanta resultat. Hon är lyhörd och visar fin känsla för sitt material med många illustrativa exempel. Avhandlingen är dessutom välskriven, lättillgänglig och rolig att läsa.

SVEN-ERIK HANSÉN
Pedagogiska fakulteten, Åbo Akademi

Arja Paulin – Första tiden i yrket: från student till lärare. En studie av de svårigheter nyblivna lärare möter under sin första tid i yrket (Stockholm: HLS Förlag, 2007)

Det forskningstema Arja Paulin valt för sin avhandling rör svårigheter som nyblivna lärare möter under sin första tid i yrket. Behandlingen av temat berör läsaren, i synnerhet den som kommer från ett annat land med en delvis annan skolkultur och delvis andra samhälleliga betingelser för skolan. Temat är inte endast aktuellt och relevant utan också starkt uppfordrande för lärarutbildning och skola. Varför blir många unga lärare så snart desillusionerade och varför börjar de redan efter några terminer tvivla på sitt yrkesval? Varför ser så många barn och ungdomar ut att må och fara illa i det välfärdssamhälle vi har skapat med så goda skolor och en så god lärarutbildning? Varför ser så många barn och ungdomar ut att vantrivas i en skola som en gång ansågs världsledande och som vi »fattigare kusiner från landet» vallfärdade till, beundrade och tog modell av?

Författaren har tagit sig an den krävande uppgiften att följa lärarstudenter under deras sista termin i lärarutbildningen och nyblivna lärare under deras första tid i yrket. Sammanlagt omspannar materialinsamlingen och kontakten med informanterna en tidsrymd på tre och ett halvt år. Trots att avhandlingen är kronologiskt upplagd kan den ändå inte betraktas som en renodlad longitudinell studie. Endast en liten del av de studerande som ingick i studien är representerade bland de nyblivna lärarna. Studien förmedlar därför två relativt separata bilder av hur blivande lärare och lärare möter skola och klassrum.

Författarens egen bakgrund och egna erfarenheter, som elev, student, lärarstudent, lärare, lärarutbildare och doktorand, bildar den pragmatiska utgångspunkten för avhandlingen. Det egna arbetet och engagemanget lyser starkt igenom och erbjuder grunden för en välutvecklad förförståelse. Närheten är samtidigt också problematisk och riskfylld eftersom den försvårar forskarens möjlighet att distansera sig till sitt forskningsobjekt. Författaren är dock väl medveten om farorna och för en utförlig diskussion kring problemet.

Övergripande syfte och teoretisk ram

Studien genomsyras av ett »forskarjag» som lever och arbetar mitt uppe i den problematik som avhandlas. Författaren vill utveckla en fördjupad förståelse för de svårigheter nyblivna lärare möter under sin första tid i yrket och utröna orsakerna till svårigheterna. I kondenserad form strävar hon till att söka svar på frågan om vilka svårigheter nyblivna lärare har under sin första tid i yrket och om orsakerna till dessa?

Den teoretiska bakgrunden, den text som synliggör forskningstemat är relativt knapphändig och utspridd på flera kapitel. Som helhet ger uppdelningen därför ett något fragmenterat intryck, låt vara att behandlade teman är relevanta och nära knutna till avhandlingens övergripande syfte. Den del av teoribakgrunden som närmast ansluter sig till syftet kan enligt min läsning lokaliseras till Kapitel 2. Här granskas nämligen den forskning som rör lärarstudierandes erfarenheter av studier före själva utbildningen, själva lärarutbildningen och slutligen nya lärares första tid i yrket.

Författaren försöker fånga in de erfarenheter som varje studerande har av en tolvårig skola. Erfarenheterna präglar nämligen lärarstudierandes grundläggande föreställningar om vad skola och lärararbetet innebär. I denna del, som i relativt stor utsträckning bygger på svensk forskning, hade vidare internationella utblickar kunnat ge flera och ännu innebördsrikare perspektiv på temat. Utblickarna hade också kunnat bidra till en tydligare profilering och positionering av den lärarutbildning som står i fokus.

Slutligen fokuseras uppmärksamheten på forskning om lärarens första tid i yrket, huvudobjektet för undersökningen. Jerome S. Bruners kända typologi för olika sätt att hantera kunskap får också spela en framträdande roll i författarens teoretiska diskussion om lärande i praktiken. Hans tre mentala representationer, den *enaktiva* som rör lärande av färdigheter och genom handlingar, den *ikoniska*, lärande genom varseblivande, och perception som igenkännande, och den *symboliska* som rymmer den nivå vi vanligen kallar

teoribildning. Typologin utnyttjas förtjänstfullt om än något knapphändigt vid tolkningen av resultaten.

Ett kompletterande sätt att vidga förståelsen för nya lärares möte med skolvardagen hade varit att också knyta an till den omfattande forskning som rör utvecklingen av lärares pedagogiska tänkande (teachers' pedagogical thinking). Exempelvis hade Pertti Kansanen och hans forskargrups arbete om bland annat nivåer i tänkandet kunnat bidra till en ännu mer nyanserad tolkning av resultaten.

Metodologisk grund och metodisk uppläggning

Avhandlingens metodologiska grund och metodiska uppläggning diskuteras ingående. Forskaren placerar sig i det metodiska landskapet och väljer data-insamlingsmetod och analysinstrument. Valet faller på en narrativ ansats. Motiveringen är att forskningsintresset riktas mot förståelse av människors handlingar och erfarenheter. Forskarens uppgift blir därför i första hand att lyssna, registrera, återge, tolka och slutligen att skriva en ny berättelse på basen av informanternas. Ansatsen är väl anpassad till undersökningens syfte och uppläggning.

I Kapitel 4 diskuterar författaren konkret sitt metodiska tillvägagångssätt, urvalet av informanter, materialinsamlingen och principerna för redovisning och tolkning av materialet. Det material som insamlats består av utdrag ur lärarnas levda liv. Berättelserna skapas under 29 gemensamma möten med 25 nyblivna lärare. Dessutom insamlades material från 23 studenter. Materialet består av en individuell examinationsfråga och uppgifter som besvarades gruppvis. Sammantaget insamlades ett omfattande och värdefullt material. Flera problem är dock knutna till valet av empiriskt material; exempelvis att studentgrupper och lärargrupper inte är identiska, det etiska problemet med att examinationsuppgifter tjänar som forskningsmaterial liksom att forskaren själv har arbetat som utbildare för medverkande lärare. Författaren har uppmärksammat problemen och argumenterat för gjorda val.

Resultatredovisning och tolkning

I resultatredovisningen och -tolkningen, som är avhandlingens mest omfattande del, granskas det insamlade materialet fördelat på fem olika kapitel. Analysstegen är också fem till antalet och uppbyggda så att den sorterande strukturen består av redovisningar enligt olika lärarkategorier, terminsvisa teman och innehållsligt bestämda teman.

Redovisningen görs utifrån tre dimensioner, tiden, analys- och abstraktionsnivån och fokuseringen. Jämsides med induktion och deduktion använder sig författaren också av abduktion, som här innebär en spaning efter nya överraskande förhållanden i materialet. Sprången, tankehoppen förutsätter en känslighet och öppenhet inför materialets möjligheter vilket forskaren ger flera goda exempel på.

Innehållet i berättelserna griper läsaren. Även om problemen är bekanta från de finländska skolmiljöer jag rör mig, i upplever jag arten och graden av svårigheterna som något främmande. När lärarna beskriver sina möten med klasser, kolleger och föräldrar kan det låta så här:

Klassen är strulig, bråkig och konfliktfylld.

Eleverna är omotiverade, mobbning förekommer frekvent och många är rädda.

En ideligen sjukskriven kollega och skrikande föräldrar.

Lärarna blir snabbt utmattade, saknar långtidsplanering, föräldrasamverkan och de blir desillusionerade.

Känslan av otillräcklighet växer.

Sammantaget är bilden mörk och epitetet kris skulle jag använda för att beskriva situationen. I den miljö som verkar få allt fler omänskliga drag far unga och vuxna människor illa. Studien bygger på ett begränsat empiriskt underlag och därför kan inga långtgående slutsatser dras. Hur skulle bilden ha sett ut om undersökningen gjordes bland nyblivna lärare i exempelvis den norrländska glesbygden med små enheter? Berättelserna är förmodligen starkt knutna till just den kontext som kännetecknar den urbana miljön, storstaden.

Vad jag efterlyser i resultatredovisningen är, i synnerhet i de senare kapitlen, ett mer målmedvetet försök till konceptualisering av resultatdiskussionen. Författaren kunde i större utsträckning ha frigjort sig från vardagsspråket i berättelserna och klarare begreppsliggjort undersökta företeelser. På detta sätt kunde diskussionen i högre grad ha förts ut ur sin lokala miljö och lyfts upp på en mer global nivå i kommunikation med vetenskapssamfundet.

Avrundning

Nyblivna lärares möte med skolan är laddat av svårigheter, pedagogiska, sociala, ledningsmässiga, relationsmässiga i förhållande till kolleger och föräldrar. Även om den sammantagna bilden är mörk omges den dock av en ljusare inramning. Som erfaren lärarutbildare ser författaren möjligheter och de konkreta implikationer som lyfts fram i den avslutande diskussionen är betydelsefulla åtgärder för att stöda nya lärares introduktion i yrket. Här finns exempelvis mentorskap som ett medel, särskilda program för att hjälpa lärarna in i arbetet, åtgärder som kan vidtas inom lärarutbildningens ram och så vidare.

Avhandlingen är i sin övergripande design okonventionell genom sin ambition att fånga in ett löpande flöde av berättelser direkt ur skola och klassrum. Forskarens roll blev mest att öppna diskussionen och föra minnesanteckningar. Flödet var alldeles för starkt för att kunna trängas in i halvstrukturerade intervjuer, än mindre i strukturerade. Detta behöver emellertid inte utgöra ett problem. En akademisk avhandling skall stå för något nytt; exempelvis i sättet att formulera forskningsproblemet, i sättet att kompilera den teoretiska grunden, i sin metodiska utformning, i sina resultat och i sina konklusioner. Frågan är på vilket sätt forskaren är okonventionell och åt denna diskussion ägnades en hel del tid vid disputationen.

MAGNUS PERSSON
Lärarutbildningen, Malmö högskola

Carina Fast – Sju barn lär sig läsa och skriva. Familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2007)

Carina Fast har följt sju barns vägar in i skriftspråket. Studien har genomförts under en period av tre år, från det barnen var fyra år till de började skolan. Barnen kommer från skilda kulturella, religiösa och socioekonomiska förhållanden. Deras textorienterade aktiviteter i hemmet, förskolan, förskoleklassen och skolan står i fokus. Den centrala frågeställningen är: Får barnen ta med sig sina av hemmiljö och populärkultur präglade erfarenheter av skriftspråket till förskolan och skolan, eller måste de lämnas utanför?

Fast utgår från en vidgad förståelse av det notoriskt svårfångade och svåröversatta begreppet *literacy*. Från att ursprungligen beteckna läsa och skriva i en snävare och mer teknisk mening har det, särskilt inom anglosaxisk forskning, successivt vidgats till att innefatta umgänget med alla typer av språkliga och kulturella symbolsystem, inklusive visuella, digitala och populärkulturella sådana. Viktiga forskare och teoretiker som åberopas är bland annat Brian Street, Gunther Kress, David Barton, Shirley Brice Heath och Roger Säljö.

Mot detta perspektiv ställs det Fast kallar *formell undervisning*, som varit en dominerande tradition i Sverige och många andra länder. Barnet lär sig enligt detta synsätt att läsa och skriva först när det uppnått så kallad *reading readiness*, och då genom formell undervisning med särskilda metoder som har det gemensamt att de är bokstavs- och bokbaserade. Undervisningen bör därtill ske inom skolans ram. Fasts avhandling formulerar en saklig och svidande kritik av denna tradition.

Viktiga begrepp inom literacyforskningen, som Fast använder, är bland andra *literacy event* (textorienterad aktivitet) och *literacy practice*. Med dessa begrepp vill man poängtera att literacy handlar om sociala praktiker och att dessa praktiker kan avläsas i händelser som är språkligt medierade. Literacy är inte en neutral teknisk färdighet utan inskrivet i sociala och kulturella sammanhang och traditioner; sammanhang som också inbegriper känslor, attityder, identitetsproblematiker och maktrelationer.

Literacybegreppet bör egentligen alltid tänkas i pluralis, det vill säga literacies, med sinsemellan olika användningsområden och funktioner. Nya medieteknologier som Internet leder till exempel till att nya former av literacy växer fram. Bilders ökade betydelse i vår kultur gör på samma sätt det nödvändigt att också tala om *visual literacy* (visuell läskunnighet). En annan viktig aspekt av begreppet fångas i frasen *family literacy*. Utgångspunkten här är att barn socialiseras in i skriftspråket av föräldrar, syskon och andra närstående. Dessa vidgningar av begreppet har många fördelar, men man kunde möjligen efterlyst en diskussion av de potentiella nackdelarna också. Riskerar inte begreppet att förlora en del av sitt förklaringsvärde när i princip allt kan ses som exempel på en eller annan form av literacy?

Den övergripande metoden i avhandlingen är etnografisk. Ett sådant arbetsätt innebär att forskaren både försöker komma nära de människor och sociala sammanhang som studeras och att genom en aktiv tolkning av sina systematiska observationer, intervjuer och fältanteckningar försöker skapa den nödvändiga distansen till sin empiri. Det empiriska materialet är rikt och mångfacetterat i denna studie. Sammantaget rör det sig om drygt hundra besök i de sju familjerna, 70 besök i förskola, förskoleklass och skola, 53 intervjuer, 506 fotografier som dokumenterar barnen och de miljöer och textvärldar de vistas i, 76 teckningar och andra texter som producerats av barnen, samt cirka 200 timmar med ljudupptagningar.

Fast vill undersöka frågan i vilka sociala och kulturella sammanhang som de sju barnen dels möter och dels själva medverkar i; textorienterade aktiviteter i sina hem (men också i den yttre miljön i deras bostadsområden i form av reklam, löpsedlar, graffiti m m). Det finns både likheter och skillnader i de konstellationer av texter som möter barnen i deras respektive hem. Tillgången till och typerna av leksaker är ett exempel där stora skillnader föreligger. Det samma gäller föräldrarnas inställning till dessa frågor. Bokbestånden i hemmen speglar ofta föräldrarnas exempelvis judiska eller arabiska kultur, men självfallet också barnens intressen: böcker om bilar, dinosaurier och så vidare.

Alla barnen har tillgång till TV och dator, men bruket av dessa medier varierar liksom vilken policy föräldrarna har vad gäller inriktningen på och omfattningen av det. Två av barnen, Sara och Hamudé, har ett annat modersmål än svenska och möter texter på två olika språk (plus engelska genom leksaker och medierna naturligtvis). Religionens betydelse för barns skriftspråk diskuteras med utgångspunkt i Oskars deltagande i söndagsskola och Yaels regelbundna besök i synagogan. Sammanfattningsvis urskiljs en rik flora av läs- och skrivpraktiker i barnens hem: muntligt berättande, högläsning, teve- och videotittande, sång och musik, datoranvändning med mera. Det går inte att peka ut en enskild eller särskild tidpunkt då barnens läs- och skrivutveckling börjar. Den pågår så att säga hela tiden, i för dem meningsfulla sammanhang, och långt innan formell undervisning har påbörjats.

Beroende på den sociala, kulturella och religiösa uppväxtmiljön får barnen olika språkliga habitus och olika unika literacybiografier eller -historier. Men på särskilt ett område uppvisar barnen många gemensamma erfarenheter, och det gäller umgänget med populärkultur och medier. Efter en mer allmän inledning om begreppet populärkultur och barn som konsumenter vidtar kartläggningen av barnens populärkulturella och mediala repertoarer. En handfull av de leksaker som barnen verkar leka mest med diskuteras något utförligare: Beyblade, Bionicles, Barbie, Bratz, Pokemon, Yu-Gi-Oh och Duel Master. Serietidningar, tv-program, filmer och dataspel samt popmusik inventeras och diskuteras också. Populärkulturen visar sig redan i fyra-femårsåldern vara en självklart integrerad, och enligt Fast positivt befrämjande, del av barnens läs- och skrivpraktiker.

Därefter diskuteras Fast utförligt vad som händer i mötet mellan barnens olika literacyhistorier å ena sidan och förskolans, förskoleklassens samt skolans språk- och kultursyner å andra sidan. Får barnen ta med sig och använda sig av sina tidigare erfarenheter av textorienterade aktiviteter till

förskolan och skolan? Ses dessa erfarenheter som en resurs eller ett problem? Hör de hemma i undervisningen eller inte?

Fast visar att barnen med få undantag måste lämna sina tidigare erfarenheter av textorienterade aktiviteter, och då särskilt de populärkulturella, hemma. De anses inte ha något berättigande i vare sig förskolan, förskoleklassen eller skolan, enligt de flesta pedagogerna. Flera av lärarna och pedagogerna intar en direkt avvisande hållning till populärkultur. Ibland är utsagorna tydligt nostalgiskt färgade: »Varför spelar dom inte kula nu för tiden och byter bokmärken?» Ny medieteknologi uppfattas ofta som hotfull. Datorn anses hämma kreativiteten. Skolan skall vara en fredad zon som kan kompensera bristerna i hemmet.

De skriftspråkliga praktikerna som barnen möter i undervisningen ger alltså inget utrymme åt deras egna intressen och erfarenheter. Formaliserad färdighetsträning dominerar. Som Oskar säger: »Vi övar på att bli bra på en sort.» En bokstav i taget gås igenom. Ljudmetoden är vanligt förekommande. Avskrivning av bokstäver eller ord från tavlan likaså. Det tycks råda en påfallande diskontinuitet mellan förskolans, förskoleklassens och skolans läs- och skrivundervisning. Lärarna i skolan vet inte vad barnen gjort tidigare och hur mycket de redan kan. Oskar tvingas till exempel i skolan genomgå samma isolerade bokstavsträning som i förskoleklassen, trots att han sedan lång tid redan kan läsa flytande.

Fasts undersökning bekräftar, tyvärr måste man ju tillägga, den kritiska utbildningssociologins tes om att skolan privilegierar de barn som redan är utrustade med »rätt» kulturellt kapital, medan den exkluderar eller nedvärderar barn vars läs- och skrivvanor hemifrån avviker från de officiellt sanktionerade och legitimerade.

Om jag saknar något i denna rika, viktiga och spännande avhandling är det en problematisering av den »berättelse» som förmedlas. Alla berättelser, även avhandlingar i pedagogik, måste ha någon form av genomtänkt dramaturgi. Fasts avhandling har en tydlig och effektiv dramaturgi, vill jag hävda. Men den rymmer också problem. Jag menar, lite provocerande, att Fasts avhandling följer en klassisk berättelsestruktur. Den har ett antal huvudpersoner, en tydlig konflikt, hjältar och skurkar, hjälpare och motståndare, givare och mottagare.

I de kapitel som skildrar barnens hemmiljöer och deras umgänge med media och populärkultur (Kapitel 2, 5 och 6) intar författaren själv en hållning som å ena sidan är relativt deskriptiv och neutral vad gäller de textorienterade aktiviteter som framträder, och som å andra sidan är solidarisk med informanterna, och då särskilt barnen.

I de kapitel som skildrar hur barnens tidigare literacyerfarenheter hanteras i förskolan och skolan intar Fast däremot en betydligt mera kritisk hållning. Det är en hållning som är väl underbyggd med argument, hänvisning till annan forskning och så vidare. Problemet är alltså inte att författaren plötsligt skulle bli »subjektiv», utan att hon ställer viktiga kritiska och teoretiska frågor här som hon inte gör i de kapitel som har barnen och deras »egen» kultur i fokus.

Detta får två viktiga konsekvenser. Den första är att kulturindustrin kommer undan för lätt, eftersom den utan tillräcklig problematisering identifieras

som barnens »egen» kultur. Med detta synsätt riskerar kritik av populärkulturen därmed att bli en kritik av barnen. Men det går att kritisera produkterna utan att kritisera mottagarna. Viktiga delar av barnkulturen är inte bara stenhårt kommersialiserad utan också påfallande konservativ i sin syn på könsroller. Detta medges av Fast, men hon väljer genomgående att framhäva populärkulturens positiva egenskaper.

Den andra konsekvensen av avhandlingens narrativa dramaturgi är att pedagogerna i förskolan och skolan riskerar att framstå som stereotypa bärare av en konservativ och nostalgisk traditionalism. De blir endimensionella. Till skillnad från barnen framstår de inte som individer, utan som anonyma representanter för opersonliga institutioner, ideologier och normsystem (något som för övrigt förstärks av att de till skillnad från barnen inte namnges).

Trots ovanstående kritik utgör avhandlingen ett välkommet och viktigt bidrag till svensk literacyforskning. Författaren behärskar ämne och material bra och presenterar det på ett för läsaren mycket pedagogiskt sätt. Avhandlingen vilar på en gedigen empirisk grund, och den ger oss ny kunskap om det synnerligen komplicerade samspelet mellan skriftspråkliga, multimodala och populärkulturella praktiker. Detta är annars ett fält som kännetecknas av ganska mycket tyckande, och det gäller både anhängarna av och motståndarna till det vidgade text- och literacybegreppet. Det är en stor styrka att författaren studerat barnen såväl i hemmiljö som i förskole- och skolmiljö. Trots ett mycket omfattande och säkerligen inte lätthanterligt material lyckas hon förmedla rikedomen och nyanserna i det på ett i bästa mening läsarvänligt sätt.